

РЕЗЮМЕ

Ю. В. Брюховецкая. Становление и эволюция христианской культовой практики в контексте двоеверия, религиозного синкретизма и языческих традиций киевской Руси.

В статье рассмотрены сущность, структура и формы украинского язычества; раскрыт феномен трансформации языческой культовой практики в христианскую; определены особенности становления и эволюции христианской культовой практики в Киевской Руси в контексте двоеверия, религиозного синкретизма и языческих традиций.

Ключевые слова: христианство, религиозный синкретизм, двоеверие, православный религиозный культ, язычество, традиция.

SUMMARY

Yu. V. Brukhovetska. The Becoming and Evolution of Christian Cult Practice in the Context Double-Belief, Religious Syncretism and Pagan Traditions of Kyiv Rus.

The article deals with the essence, structure and forms of Ukrainian paganism, the phenomenon of transformation of Ukrainian paganism cult practice is exposed in christian, the features of becoming and evolution of christian cult practice are certain in Kyiv Rus context of tworeligious, religious syncretism and heathen traditions.

Key words: christianity, religious syncretism, tworeligious, orthodox religious cult, paganism, tradition.

УДК 175

О. П. Бойко
Українська академія
банківської справи

Транснаціоналізація дозвілєвої сфери

У статті розглянуто проблеми вільного часу, зокрема вплив глобалізаційних процесів на сферу дозвілля. Звернуто увагу на розуміння поняття «етнічне» та його роль у сучасному світі. Показано, що традиційні форми дозвілля останнім часом набувають транснаціонального характеру.

Ключові слова: дозвілля, етнічне, транснаціональне дозвілля, етнізація дозвілля.

Останнім часом у всьому світі відбувається активне зрушення та посилення національних інтересів, підвищення цікавості до всього національного. Спостерігається бажання народів зберегти самобутність, підкреслити особливості свого національного характеру, психічного складу. Стає очевидним неабиякий сплеск національної самосвідомості. Проте водночас відбувається посилення процесів дезінтеграції, які є наслідком глобалізаційних змін у всьому світі. За таких умов парадоксальність взаємодії

глобального та локального очевидна. Вона проявляється і у розумінні поняття «етнічне», і у змінах у дозвіллевій сфері. Ця проблема є досить актуальною, оскільки вільний час сам по собі є важливим для будь-якої людини, насамперед для відновлення і фізичних, і інтелектуальних, і духовних сил, особливо сьогодні, коли вільний час дедалі більше заповнюється дозвіллевими формами, які набувають транснаціонального характеру.

Перш ніж вести мову про специфіку національних процесів у сфері дозвілля у контексті глобалізації, варто, на наш погляд, зупинитися на аналізі вихідних категорій. Так, проблемі етносу приділялося достатньо уваги, і, як наслідок, виокремилося два напрями – примордіалізм (онтологічний), у межах якого працювали Геродот, Гіппократ, Тацит, Страбон, Н. Я. Данилевський, О.Шпенглер, А. Дж. Тойнбі, Л. Н. Гумільов; конструктивізм, який найбільш повно розглянуто у працях Ю. В. Бромлея. На те, що природа етносу є надзвичайно складною, звертають увагу і сучасні українські дослідники, такі, як Б. Попов, М. Степико, Л. Шкляр, В. Ігнатів [1]. Сутності етнічного «Іншого» розглянуто у працях Х. Баби, С. Бенхабіба. Завдяки Ж. Лакану, Ж. Дельозу та С. Жижеку стає очевидним, що «Інший» – це символічний конструкт. Наприклад, Ж. Бодріяр, Е. Саїд і Р. Барт указують на знакову сутність «Іншого», на те, що «Інший», як знак, піддається маніпуляціям та репрезентаціям. На нашу думку, це яскраво проявляється у час інформаційно-технологічних змін, коли етнічність зазнає різноманітних впливів і трансформацій. Дозвілля аналізується у працях Н. Бабенко, М. Вебера, О. Голікова, Ж. Дюмазедьє, Г. Зімеля, О. Ковтуна, І. Петрова, В. Піча, В. Подкопаєва, О. Семашко, Н. Цимбалюк, Ж. Фурастьє, та ін. авторів. Мета статті – з'ясувати роль етнічного в організації вільного часу та розглянути вплив транснаціонального на етнічні (національні) культури, зокрема на сферу дозвілля. Актуальність окресленої проблеми визначається тим, що дозвілля в інформаційному суспільстві перетворюється в основну рушійну силу соціального розвитку.

Ураховуючи існуючі дослідження, можна зазначити, що етнічне не розчиняється в соціальному, навпаки, воно впливає на соціальне. Етнічне існує завжди, навіть у несприятливих умовах у прихованих формах. Саме етнічне впливає на тип культури, її особливості. Отже, культури не існують поза етносом. Етнокультура виступає своєрідним генератором та упорядником життя, де етнічне, національне – це структурований упорядкований лад, а транснаціональне є змішане, синкретично-еклектичне. Варто додати, що в культурі кожного народу завжди присутнє загальне, загальнолюдське. І специфічне, національно-особливе, те, що багато в чому поєднує людей і водночас, робить їх різними, тим самим їх інтереси є цікавими один для одного. Також дає можливість порозумітися та переймати дещо один в одного, і це досить яскраво проявляється в організації вільного часу. У зв'язку з цим, як нам здається, проблема глобалізації в кінцевому підсумку – це зміна співвідношення національно-специфічного та національно-набутого. Доцільно зауважити, що частка першого в наш час зменшується, а національно-набуте

досить часто стає результатом активної практичної діяльності, яка далеко не завжди враховує національні інтереси, навіть навпаки, виходить з інтересів транснаціональних.

Роль національної складової в різних сферах життєдіяльності різних народів не однакова: в одних національна своєрідність майже не виражена, в інших виступає як етноідентифікуючий чинник. «Хоча наука і технологія революціонізували наше життя, але наші дії обумовлені пам'яттю, традицією і міфом» [4, 11]. Це очевидне спостереження А. Шлезінгера звертає нашу увагу на те, що традиційне суспільство поставлене перед дилемою: залишитися традиційним, щоб зберегти свою ідентичність, або стати «сучасним» й інтегруватися в загальнолюдську культуру.

Саме на етноідентифікуючий чинник вплив глобалізації може бути не найбільш сприятливим, тому що такий національний сегмент потребує свідомого захисту, що, на наш погляд, і повинно стати предметом цілеспрямованої діяльності суб'єктивної складової глобалізації. Національна культура насамперед спирається на світ традицій, який оточує індивіда від народження та супроводжує його протягом усього життя. Традиція сприймається як само собою зрозуміле, те, що дано раз і назавжди. Вона не тільки виражає національно-особливе, але й зберігає та оберігає його. Через це традиційна сторона національної культури (мова, побут, етикет, звичаї, дозвілля) більш консервативна та національно-кolorитна, що робить її сховищем усього національного.

Кожен народ, усі типи культур мають свої апробовані, улюблені форми дозвілля, які спираються на певні традиції. Причому ці форми утворювалися історично протягом століть, відповідно до природного оточення, передавалися у спадок від покоління до покоління на правах традицій, досить часто мали ритуальний, сакральний характер. До нашого часу ці форми дозвілля дійшли в дещо зміненому вигляді, частково втративши початковий зміст, функціональну першозаданість. Але все ж таки вони мають народний характер, який освячений народними традиціями, особливостями національного характеру. Так, фольклор і сьогодні посідає значне місце в житті людей, є основним підґрунтям для національної культури, зокрема української, пов'язаний зі сферою традиційного світогляду і соціальної психології, є основою багатьох форм проведення дозвілля.

Узагалі еволюція форм дозвілля історично відбувалася шляхом запровадження родинних традицій, свят та обрядів; форми і методи сімейного дозвілля варіювалися відповідно до вікових особливостей членів родини і були спрямовані на соціалізацію представників нових поколінь.

За своєю структурою свята та обряди – це не тільки форма дозвілля. У них закодовано всі найосновніші етнопсихічні, психологічні й етнічні генограми. Засвоюючи їх з раннього віку, людина формує не тільки стереотипні дійства, а й світоглядні структури. Народний досвід виробив цілу систему таких кодових форм. Їх початки закладено ще в колискових піснях. Тут елементи і поетичного світогляду, і шанобливе ставлення до людини та

природи, першоабетка математичного мислення, повага праці, лицарства, працелюбства, історичного родоводу. Мужніючи, обрядова структура, відповідно нарощувала й духовний потенціал. Кожна вікова група мала чітко вивершене дійство, певні форми дозвілля, за допомогою яких формувалися світоглядні символи і моральні потенції колективу в цілому й індивіда зокрема.

Через обрядовість у побутове життя міцно входили і закріплювалися традиції, а обряди, у свою чергу, формувалися за допомогою свят. Саме їм належить пріоритет у всій системі духовного життя. Будь-яке свято не існувало само по собі; воно обростало багатьма допоміжними діями. Візьмемо для прикладу різдвяно-новорічну святковість. Так, в Україні з нею безпосередньо пов'язують колядки і щедрівки, вертепні та маланкові вистави, засівання збіжжям осель, обряди з кутею, дідухом, романтичні ворожіння тощо. Чи, скажімо, Великодні дні. Вони опоетизували дії з виготовленням крашанок та писанок; у цю пору року вперше починали водити весняні хороводи. Зі святом Купала пов'язані обряди очищення вогнем та водою, оспівування літнього тепла тощо. Практично будь-яке свято мало свою, характерну лише для нього обрядову структуру та певні форми дозвілля.

Хоч би яким важким було повсякдення, саме за допомогою народних і родинних свят люди самоочищалися, возвеличувалися і налаштовувалися на оптимістичну хвилю. У святковій структурі якнайдовше зберігається етнічне коріння нації, від якого постійно відгалужуються дедалі нові пагінци самооновлення, а отже, і самозбереження.

Варто зазначити, що національні особливості проведення дозвілля містяться у прийнятному наборі форм, правил, норм певного народу. Національні особливості насамперед торкаються такої тонкої сфери, де проходить межа між «можна – ні». Причому у всіх народів дозвіллева сфера у плані «що можна» завжди дещо ширша, ніж у звичайному житті, все ж таки, залишається деяка система заборон, іноді вона настільки інтимна, прихована, що представникам інших народів незрозуміла. Але її порушення завжди сприймається негативно, як деяка загроза національним традиціям, народним устоям, релігійним віруванням. У різних народів ця планка «можна – ні» досить сильно розрізняється. Наприклад, бразильські карнавали, як форма проведення дозвілля, балансує десь на межі максимуму дозволеного, хоча в інших народів така форма проведення дозвілля сприймалася б як ображення моралі. Найбільш жорстку систему заборон відносно дозвілля має мусульманська культура, для якої характерні суворі обмеження у формі його проведення. В їх основі стійкі стереотипи у ролевих відносинах жінки та чоловіка, які не можна порушувати. Це стосується заборони відносно деяких продуктів харчування, напоїв, носіння одягу тощо.

Сьогодні, коли умови відносно стабільного розвитку змінилися періодом швидких історичних змін, відійшла в минуле офіційна монолітність суспільства. Посилилися структурні зміни широкого діапазону, які викликають непрості та неоднозначні прояви в людській поведінці, у тому числі у

дозвіллєвій. В умовах дисперсного розселення, міграції, коли на одній території змішано проживають представники різних культур з різними національними традиціями, з різними формами проведення дозвілля, причому коли ці відмінності активно демонструються, може виникнути ціла амплітуда почуттів – від легкого незадоволення до серйозних міжнаціональних конфліктів.

Найбільш складною проблемою інтеграції є транснаціоналізація культури. Це об'ємна багатовекторна тенденція, що включає різні процеси, пов'язані з насиченням простору національних культур новим ціннісно-смісловим змістом і формуванням нового типу транснаціональної культури. «Різноманітність... поступово приводить ...до непослідовності, що збільшується. Чим багатша ця різноманітність, тим складніше її асиміляція та об'єднання» [2, 454]. Транснаціоналізація культури здійснюється шляхом розширення міжнародного обміну культурними товарами і послугами; закріплення нових форм організації культурного життя; зростання масштабів діяльності створених транснаціональних систем освіти і науки, що змінюють сталі форми соціалізації і професіоналізації і відповідно особову культуру, яка забезпечує психологічну адаптивність людини до динаміки сучасної культури. Усі ці зміни так чи інакше пов'язані з розширенням інформаційно-комунікативного простору кожної культури, що розгортається за рахунок створення нових медіапросторів і віртуалізації культурного середовища, які включають різні форми аудіовізуальної комунікації, у тому числі оперативну мас-медійну комунікацію, інтерактивну взаємодію тощо.

Дозвілля змінюється ще й тому, що змінюється і сама аудиторія – суб'єкти дозвілля, їх запити, фінансові можливості, а також спектр запропонованих дозвіллєвих послуг. Формування так званої «індустрії дозвілля та розваг» включає дозвіллєві організації в систему суспільного процесу інтернаціоналізації соціально-економічних відносин. Таким чином, серед основних факторів, що обумовили трансформацію дозвілля, є перехід на ринкові відносини, зміни у структурі вільного часу, а отже, і зміни у перевагах споживачів дозвілля. Усе це сприяє появі особливих категорій споживачів з новими запитами та перевагами, які орієнтовані на західні стандарти у проведенні дозвілля, на транснаціональне. У зв'язку з цим сфера дозвілля ставить нові вимоги зокрема орієнтація на модернізацію. Це – посилення різноманіття, покращання комфорту; орієнтація на західні стандарти; домінування розважальних заходів щодо до пізнавальних, ідейно-орієнтованих, розвиваючих; дедалі ширше застосування технічних і технологічних новинок у сфері дозвілля, що дозволяє розвивати такі форми, які в попередніх умовах були технічно неможливими; дедалі більша орієнтація на цільові групи зі специфічними потребами у проведенні дозвілля: дітей, молодь, сімейні пари з дітьми, пенсіонерів, соціальні групи, які виділені згідно з корпоративним принципом. Сучасні тенденції до організації дозвіллєвих форм проявляються у створенні та розробці нових матеріалів, обладнання, одягу, технологічних конструкцій, спортивного спорядження для покращання

спортивних результатів, які спочатку запроваджуються у великий спорт, а потім «перекочують» у дозвілля; у створенні нових видів спорту, нових розваг з елементами екстремальності, у появі таких розваг, як стрибки з парашутом зі скелі, дайвінг тощо.

Дії різновекторних соціальних факторів обумовили головну тенденцію сьогодення – яскравість, новизну та різноманітність дозвіллевих форм. Це підтверджує швидке зростання нових як для українців, так і для багатьох інших народів установ, подібних до нічних клубів, казино, аквапарків, культурно-розважальних та комп'ютерних центрів, туристичних маршрутів, торгово-розважальних комплексів. Усі вони покликані формувати систему матеріальних та духовних цінностей постмодерної епохи, поповнювати та урізноманітнювати базу, засоби та методи організації дозвілля людей.

Важливою тенденцією сучасних форм дозвілля, як прояв її транснаціоналізації, є її візуалізація: захоплення комп'ютерними іграми та Інтернетом. За розумного використання ці форми дозвілля досить позитивні, забезпечують пізнавальну цікавість та можуть сприяти розширенню кругозору, підвищенню інтелектуального рівня, розвитку уваги, пам'яті, швидкості реакцій та ін. Дисфункціональний ефект можна бачити в тих випадках, коли цікавість комп'ютером поглинає весь час та шкодить повноцінному відпочинку, навчанню, праці, міжособистісним контактам, «живому спілкуванню».

Сучасні форми дозвілля претендують на універсальність, але необхідно відзначити, що це передусім форми дозвілля, які орієнтовані на західний спосіб життя, західні цінності. В умовах багатонаціональної держави з полікультурним простором такий сильний перекис у бік західних цінностей не може не викликати зворотних тенденцій, а саме посилення етнізації форм дозвілля. По-перше, численні національні общини, для членів яких інколи неприйнятні західні цінності і західні форми дозвілля, організують свої, традиційні для певної нації свята, обряди, вечірки. Другий напрям етнізації дозвілля пов'язаний із зверненням європейської молоді до традиційних форм дозвілля інших етносів. І це позитивний факт. Виявляючи невидимі грані у спілкуванні з «іншим», тим самим визнають культурні відмінності інших для побудови міжкультурного спілкування.

Отже, потрібно розвивати антропологічну цікавість, яка допомагає правильно зрозуміти іншого і сприйняти його культуру, поведінку, манери. Це виховує терпимість громадян до нових і чужих стилів та форм, готовність жити в досить складному, поліетністичному середовищі, здійснювати правила взаємодії різних культур, традицій у нормальному контексті соціального життя. Це «антропологічна цікавість» спонукає представників європейської культури «приміряти» на собі етнічні особливості інших народів і національностей, носити одяг з етнічними елементами, готувати їжу відповідно до національних рецептів з використанням екзотичних продуктів, танцювати, наприклад індійські, аргентинські танці, тощо. Таким чином, потенціал національної культури має бути використаний для розробки

суспільної ідеології перехідного періоду, бо вона містить цінності, здатні консолідувати суспільство, забезпечити цивільну згоду різних соціальних сил.

Серед провідних чинників, що впливають на трансформацію дозвіллевої сфери, сьогодні велике значення мають засоби масової інформації. Їх роль у сучасних соціокультурних процесах неоднозначна. З одного боку, вона позитивна, оскільки засоби масової інформації можуть ефективно задавати певні соціальні орієнтири і водночас сприяти розвитку задатків і здібностей особи, розкривати різноманітні можливості, пропагувати позитивний досвід, формувати модні тенденції, чим сприяти консолідації масової аудиторії, викликаючи спільність соціальних відчуттів. Так, багато газет і журналів орієнтовані на висвітлення дозвілля – «легке» читання з інформацією про відомих людей, їх відпочинок. На телебаченні безліч передач присвячено дозвіллевій темі. Демонстрація деяких розважальних передач, кіно і телефільмів орієнтовані для дозвіллевого перегляду.

Таким чином, засоби масової інформації сьогодні абсолютно правомірно можна розглядати як соціальні інститути сфери дозвілля. З другого боку, вони із соціокультурних позицій формують (звичайно ж, разом з позитивною) і негативний імідж дозвіллевої сфери. Так, вона подається як яскраве, барвисте, легке, бездумне і безтурботне життя «зірок» естради, спортсменів, політиків та інших відомих людей. Їх талант, зусилля, які їм довелося докласти, щоб піднятися по соціальних сходах, залишаються поза увагою, і глядачам подається «результат» у яскравій, барвистій «упаковці» дозвілля. Це створює деякий перекіс у суспільній свідомості, що посилюється багатомільйонним тиражуванням, активним упровадженням та втлумаченням у свідомість молоді гасла: «Життя – це дозвілля».

Проявом транснаціональної організації вільного часу стають екстремальні форми дозвілля, де великого значення набуває задоволення певних амбіцій. Такі форми виражають прагнення не до формування певної суб'єктності, а, навпаки, до розкріпачення зафіксованих ідентифікацій. Головним моментом для індивідів, які використовують певні форми дозвіллевої діяльності є те, як оточуючі відгукуються про них. Ці явища в дозвіллевій сфері зосереджують увагу на необхідності вести мову про культуру дозвілля. Багато людей не вміють змістовно заповнювати свій вільний час, у них не сформована «культура дозвілля». Молоде покоління вбирає в себе негативний настрій у культурі. Культура подається як споживання, а молодь втрачає здатність сприймати її як ефективний засіб осягнення дійсності і пізнання внутрішніх законів духовного розвитку. При цьому відбувається деструкція не лише традиційних загальних етичних і культурних зв'язків, особа ж поступово втрачає відчуття своєї належності до культури, що історично сформувалася. Настрої особистої самодостатності, що виникають на такому ґрунті, перетворюють міжособистісні природні зв'язки в поверхневі, що, безумовно, спричиняє свою негативну дію.

Якими мотивами керуються суб'єкти, обираючи ці форми дозвілля? Як правило, на це впливає зміна поведінки, яка пов'язана зі зміною типу

соціалізації у зв'язку з прискоренням суспільного розвитку та зміною існуючої системи знань, цінностей, поведінкових стереотипів. Це насамперед стосується молодого покоління та формування молодіжної субкультури, що частково перетворюється на культуру протистояння, у контркультуру. Причини цього явища закладені в такому: криза ідентичності, тобто криза пошуку сенсу життя й образів для наслідування; криза «авторитету батьків». Старше покоління сьогодні асоціюється не лише з тим негативним, що було в недалекому минулому, але і з тими процесами, які відбуваються сьогодні – корупція, безвладдя тощо; криза виховання. Батьки через зайнятість не приділяють достатньої уваги вихованню дітей. Молодіжні організації нечисленні, та й не мають авторитету; компенсація, тобто невдоволення життям компенсується яскравим, екстремальним дозвіллям.

Масштабний наступ інонаціонального нового, ігнорування традиційного можуть призвести до ефекту, який О. Тоффлер назвав культурним шоком та визначив як «розгубленість під час зіткнення з чужою культурою», «глибоку дезорієнтацію» під час неадаптованого занурення в чужу культуру [3, 377]. Сучасні швидкості не дозволяють пристосовувати новацію до традицій або традицію до новацій. Тому для збереження національно-культурної сутності певного народу та національних форм дозвілля в умовах динамічної культурної еволюції, яка є наслідком міжкультурних обмінів, виникає необхідність у зміцненні традиційних культурних цінностей та зверненні до культурної спадщини як носія системи ціннісних орієнтацій та переваг. Будь-яке суспільство повинно знайти сили та можливості витримувати тиск зовнішнього середовища, водночас, відкрито контактувати та обмінюватися культурними цінностями з іншими народами, виходити на нові рівні розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Життя етносу: соціокультурні нариси / [Попов Б., Ігнатов В., Степико М. та ін.] ; під ред. Б. Попова – К, : Либідь, 1997. – 240 с.
2. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество [Текст] / П. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
3. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
4. Шлезингер А. М. Циклы американской истории / А. М. Шлезингер. – М. : Изд. группа «Прогресс», «Прогресс-Академия», 1992. – 688 с.

РЕЗЮМЕ

О. П. Бойко. Транснаціоналізація сфери досуга.

В статті розглянуті проблеми вільного часу, в частині впливу глобалізаційних процесів на сферу досугу. Звернуто увагу на розуміння поняття «етнічне» і його роль в сучасному світі. Показано, що традиційні форми досугу в останнє час набувають транснаціонального характеру.

Ключевые слова: досуг, этнос, транснациональный досуг, этнизация досуга.

SUMMARY

O. Boyko. Transnational Character Sphere of Leisure.

The article is sanctified to the problem of spare free time, in particular influence of globalization on the sphere of leisure. Paid attention to concept of "ethnos" and his role in the modernity world. It is show that the traditions forms of leisure acquire transnational character lately.

Key words: *ethnos, leisure.*